

Antoni Zieliński, Janusz Sierosławski
Zakład Badań nad Alkoholizmem i Toksykomaniami
Instytutu Psychiatrii i Neurologii Warszawa

ROZPOWSZECHNIENIE UŻYWANIA ŚRODKÓW PSYCHOAKTYWNYCH WŚRÓD MŁODZIEŻY SZKÓŁ PONADPODSTAWOWYCH

UWAGI WSTĘPNE

Badania młodzieży szkolnej w zakresie używania substancji psychoaktywnych mają w Polsce długą historię. Najwcześniej, bo w początkach tego stulecia zaczęto badać konsumpcję alkoholu. Pierwsze badania nad rozpowszechnieniem innych środków podjęto w okresie międzywojennym. Powrócono do tej problematyki w połowie lat 70-tych w czasie pierwszej fali młodzieżowej narkomanii, która przeszła przez Polskę w tym samym czasie i w podobny sposób jak przez większość krajów europejskich [3,10]. Zagrożenia dla zdrowia związane z paleniem tytoniu uznano za problem społeczny dopiero w początkach lat 90-tych.

Prezentowany tekst zawiera omówienie wyników badania ankietowego przeprowadzonego na początku 1994 roku, którym objęto próbę reprezentatywną młodzieży szkół ponadpodstawowych województwa wrocławskiego (tabela 1). Rozpowszechnienie używania alkoholu i innych substancji psychoaktywnych badano przy użyciu kwestionariusza, którego wzór zaczerpnięto z materiałów WHO [1]. Kwestionariusz wypełniany był audytoryjnie w klasach szkolnych. Przy doborze próby, jednostką losowania była klasa szkolna.

W Polsce w latach 1991-94 przeprowadzono sześć badań szkolnych zblizowaną metodą. Trendy bieżące w konsumpcji starano się odczytać ze względnie porównywalych badań przeprowadzonych w ostatnim okresie.

W artykule prezentujemy wyniki naszego badania w odniesieniu do rozpowszechnienia używania poszczególnych substancji oraz staramy

się przedstawić trendy dla lat dziewięćdziesiątych wynikające z innych badań.

Alkohol

W naszej ankiecie pytano osobno o ostatnią okazję picia piwa, wina i wódki. Tych, którzy pili te napoje w ciągu ostatnich 30 dni dodatkowo pytano o to, ile razy to się zdarzyło w tym okresie oraz jakie ilości każdego z tych trunków wypijali, przeciętnie, przy jednej okazji.

Ogólnie rzecz ujmując smak alkoholu zna 95% uczniów, a w ciągu ostatnich 12 miesięcy co najmniej jedną próbę z alkoholem ujawniło 91% badanych. Podobny poziom rozpowszechnienia używania alkoholu występuje w populacji pełnoletnich mieszkańców naszego kraju [4]. W okresie ostatnich 12 miesięcy poprzedzających badanie najbardziej rozpowszechnione wśród uczniów było picie piwa (80%) i wina (77%), nieco mniej wódki (62%). W ciągu ostatnich trzech dni przed badaniem piwo piło 14% uczniów, wino 7%, a wódkę 8%.

W skali miesiąca rozpowszechnienie picia piwa, jak również wina sięga 50% uczniów, wódkę pije nieco mniej - 45%. Wśród tych, którzy pili te napoje w ciągu ostatnich 30 dni, częste picie piwa było bardziej rozpowszechnione niż częste picie wina lub wódki. Cztery i więcej razy piło piwo 35% konsumentów tego napoju; wino

- 12% konsumentów, a wódkę 15% konsumentów.

Rozkład przeciętnego spożycia jednorazowego piwa, wina i wódki w okresie ostatnich 30 dni ujawnia dość istotne różnice we wzorach picia tych napojów (Tabela 4). Próg nietrzeźwości przekracza konsumując jednorazowo 3-4 drinki 32% konsumentów piwa, 24% konsumentów wina i aż 60% konsumentów wódki.

W świetle tych analiz wylaniają się trzy odmienne wzory picia każdego z trzech napojów. Wśród tych, którzy piją piwo dominuje wzór „często i mało” wśród konsumentów wina wzór „rzadko i mało” oraz wśród konsumentów wódki „rzadko i dużo”. Jak można zauważyć, w podobny sposób przebiega konsumpcja piwa, wina i wódki wśród dorosłych. [10,5].

Dla większej prostoty opisu, w przedstawionym obrazie pominięte zostały różnice związane z płcią i wiekiem. Warto jednak zaznaczyć, że rozpowszechnienie picia piwa i wódki jest wyraźnie wyższe wśród chłopców niż wśród dziewcząt, a rozpowszechnienie wina podobne, a nawet trochę wyższe wśród dziewcząt. Poziom rozpowszechnienia wiąże się także z wie-

kiem: jest ono najniższe wśród najmłodszych, a najwyższe wśród najstarszych (Tabele 5). Podobna zależność wiąże płeć i wiek z częstością picia i wielkością jednorazowej konsumpcji. W sumie jednak w poszczególnych kategoriach wyróżnionych ze względu na płeć i wiek wzory picia piwa, wina i wódki przybierają zbliżoną postać.

Bieżące trendy

Badania przeprowadzone przez Centrum Badania Opinii Publicznej (CBOS) w 1992 i 1994 roku na ogólnopolskiej próbie uczniów najstarszych klas szkół ponadpodstawowych ujawniły spadek proporcji tych uczniów, którzy nie pili w ciągu ostatniego miesiąca piwa, z 47% do 40% i wódki z 69% do 53%, a wzrost proporcji tych, którzy pili 2 razy i częściej w miesiącu: piwo z 28% do 46%, wino z 16% do 23% i wódki z 12% do 27% [2].

Badania powtarzane na tej samej populacji uczniów w wieku 15 lat jednej z dzielnic Warszawy w 1984, 1988 i 1992 r. wykazały wzrost proporcji pijących piwo w okresie ostatnich 15 dni przed badaniem. Odpowiednie odsetki dla tych trzech lat wynosiły: wśród chłopców - 14%, 21% i 40%; i wśród dziewcząt 7%, 9% i 27% (Wolniewicz 1992). Również inne badania [11,13] wskazują na rosnący trend spożycia alkoholu wśród młodzieży szkół ponadpodstawowych.

Tytoni

Na blok pytań dotyczących palenia tytoniu składały się pytania o ostatnie doświadczenia z tą substancją oraz dla uczniów, którzy palili w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem o rozmiary konsumpcji tytoniu w tym czasie.

Inicjację w zakresie palenia tytoniu przeszło 60% uczniów. W ciągu ostatnich 12 miesięcy papierosy palił o 46 %, a w ciągu ostatniego tygodnia - 30%. W grupie osób, które paliły w czasie ostatniego miesiąca 6% wypalało średnio 10 lub więcej papierosów dziennie.

Palenie papierosów jest istotnie bardziej rozpowszechnione wśród chłopców niż dziewcząt. Rozpowszechnienie palenia wyraźnie zwiększa się wraz z wiekiem uczniów, tak wśród chłopców jak i wśród dziewcząt (tabela 5).

Bieżący trend

Palenie papierosów zostało dostrzeżone jako jedno z większych zagrożeń dla zdrowia populacji dopiero w początkach lat 90-tych. Od tego też czasu nastąpiło zwiększone zainteresowanie badaczy tym problemem.

Badania dwóch ośrodków ujawniły odmienne trendy. Badania CBOS [2] wykazały w latach 1992-94 wzrost „regularnych palaczy” wśród uczniów ostatnich klas szkół ponadpodstawowych z 23% do 27%. Badania Ośrodka Badania Opinii Publicznej (OBOP) przeprowadzone w latach 1992, 1993 i 1994 na próbie losowej mieszkańców Polski od 16 roku życia wzywały inną tendencję. W grupie regularnych palaczy wśród młodzieży w wieku 16-19 lat odsetki regularnych palaczy spadały z 18% w 1992r. do 14% w 1993 i do 13% w 1994.

Warto dodać, że lokalne badania uczniów szkół podstawowych [8,13] wskazują na znaczne rozpowszechnienie palenia papierosów wśród młodzieży w wieku 11 -15 lat.

POZOSTAŁE SUBSTANCJE PSYCHOAKTYWNE

Pozostałe substancje psychoaktywne objęte badaniem to substancje nielegalne (opiaty domowego wyrobu, heroina, kokaina, halucynogeny, amfetamina, marihuana) oraz leki uspokajające i nasenne a także substancje wziewne. W ankiecie, w odniesieniu do każdej z tych substancji pytaliśmy o to, czy respondent używał jej kiedykolwiek, kiedy robił to po raz ostatni oraz jeśli zdarzyło się to w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem, to ile razy. Ponadto w przypadku bardziej rozpowszechnionych środków pytaliśmy o okoliczności brania (miejsce, towarzystwo) oraz o ich dostępność.

Jak wskazują dane (Tabela 1 i 2) z pozostałych substancji psychoaktywnych o znaczącym rozpowszechnieniu mówić można tylko w odniesieniu do marihuany, leków uspokajających i nasennych oraz substancji wziewnych. Ujawnione w badaniu rozpowszechnienie używania halucynogenów, amfetaminy, opiatów i kokainy jest tak znikome, że mieści się w granicach błędów statystycznego.

Marihuana

Co najmniej raz w życiu paliło marihuane 15% uczniów, podobny odsetek uczniów potwierdził używanie tego środka w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem 14%.

Co najmniej raz w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem paliło marihuane 6% badanych. Wśród nich, 43% zrobiło to 1 raz, 33% - 2-3 razy, a 24% paliło co najmniej 4 razy. Na ogół wszystkie „ostatnie” próby z marihuaną (97%)

odbywały się w towarzystwie rówieśników. Najczęściej miały one miejsce na ulicy lub podwórzu - 27% przypadków „ostatniej okazji”, w klubie i dyskotekce 21%, w domu własnym lub znajomych 19%, znacznie rzadziej na terenie szkoły - 9%, lub „melinie” - 3%.

Jedna trzecia ogółu badanej młodzieży nie widzi większych trudności w zdobyciu marihuany. Z propozycją kupna lub darmowego przyjęcia spotkało się 17% ogółu badanych, a 9% otrzymało taką propozycję w ciągu ostatnich 30 dni od daty badania. Osobą oferującą najczęściej był „ktoś znajomy” - 83%, rzadziej „ktoś niezajomy” - 12% i najrzadziej dealer - 5%.

Na pytanie skąd pochodziła marihuana palona w trakcie „ostatniej okazji” większość - 75% odpowiedziała, że otrzymała za darmo, a 25% że kupili.

Na podstawie danych odnoszących się do ostatnich 12 miesięcy przed badaniem, rozpowszechnienie palenia marihuany jawi się jako prawie dwukrotnie wyższe wśród chłopców (18%) niż wśród dziewcząt (10%). Poziom rozpowszechnienia rośnie wraz z wiekiem uczniów, tak wśród chłopców jak i dziewcząt (tabela 5). Wśród 15-latków co najmniej raz w tym czasie paliło marihuanę 12% chłopców i 5% dziewcząt, a w grupie obejmującej 18-latków i starszych, proporcje te są dwukrotnie wyższe 21% i 12%.

Leki uspokajające i nasenne

Jak wynika z naszych badań, co najmniej raz w życiu leki uspokajające i nasenne bez zalecenia lekarza przyjęło 12% uczniów, a co najmniej raz w miesiącu - 4%.

Wśród biorących te środki w okresie ostatnich 30 dni 45% przyjęło 1 raz, 35% 2-3 razy, a 4 razy i więcej - 20%. Zdecydowana większość - w trakcie ostatniej okazji - brała „pigulki” samotnie (85%). Przyjmowanie leków uspokajających i nasennych bez zaleceń lekarza odbyło się najczęściej we własnym domu - 84%.

Łatwy dostęp do leków uspokajających i nasennych deklaruje 61% badanej młodzieży. Ci, którzy brali te środki najczęściej otrzymywali je od swoich rodziców - 55% przypadków „ostatniej okazji” lub otrzymywali je od znajomych - 15% przypadków, a tylko 30% weszło w ich posiadanie w drodze kupna.

Rozpowszechnienie używania tych leków w czasie ostatnich 12 miesięcy przed badaniem jest ponad trzykrotnie wyższe wśród dziewcząt (13%) niż wśród chłopców (4%). Poziom rozpowszechnienia rośnie wraz z wiekiem, ale tylko wśród dziewcząt - od 13% wśród najmłodszych do 21% wśród najstarszych (tabela 5).

Środki wziewne

Co najmniej raz w życiu odurzało się środkami wziewnymi 5% uczniów, a co najmniej raz w miesiącu - 1%.

„Kleje” wacha dwukrotnie wyższy odsetek chłopców (6%) niż dziewcząt (3%). Najwyższy poziom rozpowszechnienia notowany jest wśród uczniów najmłodszych, a najniższy wśród najstarszych.

Rozpowszechnienie używania substancji wziewnych utrzymuje się na podobnie niskim i stałym poziomie od początków lat osiemdziesiątych.

Bieżące trendy

Wspomniane już dwukrotnie badania CBOS ujawniły w latach 1992-94 wzrost odsetka „używających narkotyków, środków odurzających w ciągu ostatniego roku” z 5 % do 10 %. Raport z badań mówi dość ogólnie, że: „Ci którzy zażywali narkotyki najczęściej przyznają się do palenia marihuany”.

Porównywalne badania szkolne z lat dziewięćdziesiątych wskazywałyby na ustabilizowany poziom rozpowszechnienia wśród młodzieży do lat 15, lekko rosnący trend wśród uczniów powyżej 16 roku życia i wyraźny wzrost używania wśród studentów szkół wyższych.

Badania studentów szkół wyższych Warszawy [12,14] wskazują na dwukrotny wzrost odsetka studentów, którzy co najmniej raz w życiu palili marihuanę z 28% do 54%.

Palenie marihuany ma wyraźnie okazjonalny charakter i odbywa się głównie w trakcie spotkań towarzyskich i zabawy. Odsetki regularnych palaczy nie przekraczają progu 2%.

Podobnie wysoki poziom rozpowszechnienia wśród uczennic i studentek używania leków uspokajających i nasennych jak w naszym badaniu ujawniały inne badania szkolne [11,14]. Jak można sądzić dziewczęta biorące leki uspokajające czerpią wzór ze swoich matek. Badania na populacji dorosłych [6] wskazują na nadużywanie leków z tej grupy jako problem przede wszystkim kobiet po czterdziestce.

PODSUMOWANIE

W okresie powojennym przeprowadzono w Polsce kilkadziesiąt badań wśród młodzieży szkolnej skoncentrowanych na używaniu substancji psychoaktywnych.

Badania z lat dziewięćdziesiątych na ogół ujawniały podobną skalę zjawiska tak w odniesieniu do alkoholu jak i pozostałych substancji.

Badanie uczniów szkół ponadpodstawowych województwa wrocławskiego, jak wiele innych badań, wskazuje na alkohol jako „pierwszy” i tytoń jako „drugi” co do rozpowszechnienia wśród substancji psychoaktywnych używanych przez młodzież.

Badania z lat dziewięćdziesiątych rejestrują już dość wysoki poziom rozpowszechnienia marihuany oraz środków uspokajających i nasennych.

Rozpowszechnienie używania substancji wziewnych jest niewielkie i utrzymuje się na mniej więcej stałym poziomie.

Badania nie potwierdzają alarmistycznych doniesień prasowych o masowym braniu amfetaminy. Jest ona bardziej popularna wśród studentów szkół wyższych.

Określenie trendów natrafia na barierę porównywalności. Różnice w doborze prób badawczych i sposobach pytania o używanie różnych substancji ograniczają pole porównań głównie do badań powtarzanych przez tego samego autora.

Dlatego z dużą ostrożnością należy podchodzić do zarysowanych w tym opracowaniu trendów w zakresie używania różnych substancji psychoaktywnych.

Tabela 1
Charakterystyka próby badawczej woj. wrocławskiego

Wielkość próby 3371	Płeć męska 46% żeńska 54%	Wiek do 15	18%
		16	28%
		17	27%
		18 i pow.	27%

Tabela 2
Używający poszczególnych substancji psychoaktywnych kiedykolwiek - odsetki badanych

Substancja	Ogółem	Płeć		Wiek			
		M	K	15	16	17	18
Tytoń	60	66	55	48	58	64	67
Piwo	88	93	84	82	88	89	92
Wino	87	86	88	77	85	89	93
Wódka	67	76	60	47	60	72	83
Marihuana	15.3	19.8	11.6	9.5	13.8	17.0	19.5
Amfetamina	1.1	1.0	1.2	0.6	1.2	1.1	1.2
Halucynogeny	2.6	3.3	2.1	2.8	2.8	2.0	3.0

Substancja	Ogółem	Płeć		Wiek			
		M	K	15	16	17	18
Leki uspokajające i nasenne	11.5	5.7	16.5	9.4	11.2	11.2	13.6
Subst. wziewne „Kompot”	4.6	6.4	3.1	5.6	5.4	4.2	3.4
Heroina	0.5	0.6	0.4	0.2	0.4	0.3	1.0
Kokaina	0.3	0.4	0.2	-	0.4	-	0.6
Kokaina	0.3	0.6	0.1	0.5	0.3	0.1	0.4

Tabela 3

Używający poszczególnych substancji psychoaktywnych w czasie ostatnich 12 miesięcy poprzedzających badanie - odsetki badanych

Substancja	Ogółem	Płeć		Wiek			
		B	G	15	16	17	18
Tytoń	45	49	43	33	43	48	54
Piwo	80	87	73	72	79	81	85
Wino	77	75	80	68	75	80	84
Wódka	62	72	54	41	56	68	79
Marichuana	14	18	10	8	13	15	16
Leki uspok. i nasenne	9	4	13	7	8	8	10
Subst. wziewne	2	3	2	3	3	2	1

Tabela 4

Konsumenci poszczególnych typów napojów alkoholowych według Średniej konsumpcji przy jednej okazji - odsetki badanych wśród pijących dany napój w czasie ostatnich 30 dni przed badaniem

Piwo	25 cl	50 cl	100 cl	150 cl	200 cl i więcej
	36 %	33 %	16 %	7 %	9%
Wino	10 cl	20 cl	35 cl	70 cl	ponad 70 cl
	43 %	33 %	13 %	7 %	4%
Wódka	25 cl	5 cl	10 cl	25 cl	ponad 25 cl
	22 %	18 %	17 %	25 %	18%

Tabela 5

Używający poszczególnych substancji psychoaktywnych w czasie ostatnich
12 miesięcy poprzedzających badanie według płci i wieku
- odsetki badanych

Wiek	P I W O	
	Chłopcy	Dziewczęta
do 15	79	67
16	85	74
17	90	74
18 i powyżej	92	79
	W I N O	
	Chłopcy	Dziewczęta
do 15	67	68
16	76	75
17	75	84
18 i powyżej	78	90
	W Ó D K A	
	Chłopcy	Dziewczęta
do 15	48	34
16	66	47
17	80	58
18 i powyżej	85	73
	T Y T O Ń	
	Chłopcy	Dziewczęta
do 15	34	32
16	48	39
17	52	45
18 i powyżej	55	53
	M A R I H U A N A	
	Chłopcy	Dziewczęta
do 15	12	5
16	18	9
17	18	13
18 i powyżej	21	12
	LEKI USPOKAJAJĄCE I NASENNE	
	Chłopcy	Dziewczęta
do 15	4	11
16	5	12
17	3	13
18 i powyżej	4	15

Antoni Zieliński, Janusz Sierosławski

Prevalence of psychoactive substance use among students of schools the primary level

Summary

In Poland, there were conducted several tens of studies covering schools and focusing on drugs. The studies conducted in the nineties, generally, revealed similar scope of the phenomenon, regarding both, alcohol and other drugs.

Studies covering students of postprimary schools in Wrocław region, as well as many other ones suggest alcohol and tobacco as the drugs most popular among adolescents.

The studies of the nineties recorded relatively high level of use of marijuana, sedatives and sleeping pills. The use of «glue» is limited and remains at unchanged level. The studies do not confirm alarming press reports on the massive use of amphetamine. Amphetamine is more popular among university students.

The attempt to define trends, meets the barrier of comparability. The differences regarding selected population, sampling methods and formulation of questions about drugs, limits comparison areas to studies reproduced by the same author. It is probably the same, in other countries. Assumptions regarding trends, based on two or three subsequent studies are risky. Such reservation should be also applied to the trends regarding tobacco smoking, drinking and use of other drugs by adolescents, sketched in this paper.

Key words: prevalence, drug use, teenagers.

Piśmiennictwo

1. Smart R.G. and others (1980) A methodology for student drug use surveys, WHO, Geneva.
2. CBOS (1994) Młodzież a używki, Warszawa.
3. Łuczak E. (1989) Zjawisko uzależnień wśród młodzieży. Problemy zagrożenia młodzieży uzależnieniem, MEN.
4. Sierosławski J. (1993) Spożycie alkoholu i polityka wobec alkoholu w ocenie społecznej. Warszawa.
5. Sierosławski J. (1994) Zmiany we wzorach picia w okresie transformacji społeczno-kulturowej. Alkoholizm i Narkomania Nr 2/17.

6. Świątkiewicz G. (1994) Potencjalne konsumentki leków: nasennych, uspokajających i przeciwbólowych. *Alkoholizm i Narkomania* Nr 2/16.
7. Wolniewicz-Grzelak B. (1992) Zmiany w spożywaniu przez młodzież napojów alkoholowych. *Alkoholizm i Narkomania*, Nr 8.
8. Woynarowska B. i inni (1993) Zachowania zdrowotne młodzieży szkolnej w Polsce. Warszawa.
9. Zieliński A. (1988) Wzory picia alkoholu w Polsce. *Alkoholizm i Narkomania*, Jesień.
10. Zieliński A. (1990) Obraz współczesnej Narkomanii w Europie. *Alkoholizm i Narkomania* Nr 4.
11. Zieliński A. (1992) Badania rozpowszechnienia środków psychoaktywnych w szkołach ponadpodstawowych Ochoty i Śródmieścia. *Alkoholizm i Narkomania* Nr 9.
12. Zieliński A. (1993) Nadużywanie środków psychoaktywnych wśród studentów warszawskich uczelni. *Alkoholizm i Narkomania* Nr 11/12.
13. Zieliński A. (1994) Środki psychoaktywne i inne zagrożenia dla zdrowia i rozwoju młodzieży szkolnej Malczyc i Starachowic. Maszynopis IPN.
14. Zieliński A. (1994) Określenie źródeł stresu i innych zagrożeń zdrowia studentów IPSiR.